

Zpráva k konferencie

Igor Deraž

23.–25. 2. 2012 sa v talianskom Tridente konala *Socratica III.*, konferencia o Sókratovi, sokratikoch a antickej sokratovskej literatúre, nadväzujúca na aktivity z Aix-en-Provence z roku 2003 a predošlé stretnutia *Socratica I.* (Senigallia, 2005) a *Socratica II.* (Neapol, 2008) zaoberajúce sa „sokratovskou otázkou“ v jej dynamickom kontexte. Pre tohtoročné stretnutie bol príznačný nový trend hľadania alternatívnych zdrojov pre obraz Sókrata mimo Platóna, ktorý sa vyznačuje najmä striktným rozlišovaním medzi štúdiom sokratikov (t.j. priamych žiakov Sókrata a ich diel, pričom nemusí ísť len o Platónových súčasníkov) a štúdiom „sokratovských škôl“ (pretrvávajúcich až do čias Aristotela, ba aj dlhšie); uchopovaním *Sokratikoi logoi* ako celku; neznižovaním významu „iných“ sokratikov, ktorí už nebývajú označovaní za „menších“, v dôsledku čoho sa dnes „iní“ sokratici skúmajú podrobnejšie. „Holistický“ prístup potom spätne prispieva k objasneniu kontextu Platónových prác. Medzi primárne ciele konferencie patrili: analýza literárneho kontextu rámcujúceho texty sokratikov; skúmanie „intelektuálneho hnutia“ okolo Sókrata; skúmanie ďalšieho vývoja „sokratovských“ problémov v neskoršej antike od Aristotela po stoikov, novoplatonikov a arabské tradície (problémové okruhy dialektiky, zdatnosti, teórie jazyka, epistemológie, poznania, zákonodarstva

a vládnutia); a zameranie sa na hlavné publikácie o Sókratovi, ktoré sa objavili počas uplynulých dvoch rokov.

Otvorenie konferencie sa konalo vo štvrtok, 23. 2. 2012, v paláci Geremia. Prvý príspevok *Xenofontovo chápanie eudaimonie*, uvedený otázkou, ako možno dosiahnuť eudaimoniou, ak ju chápeme ako vlastníctvo dobrých vecí, predniesla Vivienne Gray. Zamerala sa na problémy, či eudaimonia zahŕňa skôr morálne, alebo materiálne veci a v akom vzťahu môže individuálne sledovanie úspechu ovplyvňovať životy iných ľudí. Venovala sa aj ďalším problémom, ktoré sa u Xenofonta s predstavou eudaimonie neodmysliteľne spájajú, ako napr. chápaniu eudaimonie Xenofontovho Sókrata ako výsledku hľadania „dobrého“ a „zlého,“ definícií eudaimonie založenej na analógii, ako aj chápaniu dobra založeného na užitočnosti iným. S ďalšou plenárnou prednáškou o Antisthenovom politickom myslení vystúpil Aldo Brancacci a po ňom Annie Hourcade, s analýzou *symboléuein* v Xenofontových *Spomienkach*. Ďalej nasledovali recenzie súčasných hlavných publikácií o sokratikoch. Gabriel Danzig recenzoval francúzske komentované vydanie Xenofontových *Spomienok* (Paríž, 2010–2011), editované M. Bandinim a L. A. Dorionom, pričom poukázal na fakt, že napriek tradičným interpretačným predsudkom, Xenofón v *Spomienkach* netvrdí, že schvaľuje len tie dialektické vyvrátenia, ktoré slúžia edukačným účelom, a aj keď sa Dorion domnieval, že Xenofón mal málo pochopenia pre elenchos, a odmietal, že by ho Sókratés často používal, Danzig ukázal, že medzi protreptikou a elenchom nie je nutné ostro rozlišovať ani u neho. Talianske vydanie *Spomienok* (Turín, 2011) editované Fiorenzou Bevilacqua následne podrobil kritickej recenzii Alessandro Stavru.

V piatok, 24. 2. 2012, sa konferencia presunula na Fakultu ekonómie Univerzity Trento, kde sa otvorili súčasne tri paralelné skupiny: skupina A, *Isocratica – Xenophontea* (so za sebou nasledujúcimi tematickými okruhmi *Politika* a *Eros*); skupina B, *Sophisti – Aeschines – Plato* (s tematickými okruhmi *Apologetika*, *Enthousiasmos*, *Logos*) a skupina C, *Traditio* (s tematickými okruhmi „*Bezprostredne po*“ a „*Na dlhú trať*“). Využili sme možnosť prechádzať jednotlivými sekciami a vypočuť si príspevky z rôznych tematických okruhov. Rozhodli sme sa hlavne pre príspevky v angličtine a príspevky zaoberajúce sa vzťahom sokratikov a filozofie jazyka. Pomerne analyticky svoju prednášku *Aristotelés a Antisthenés ako spoľahlivé zdroje pre „ne-platónskeho“ Sókrata a ich chápanie Sókratových hlavných filozofických tendencií* zameran Luca Gili. Vychádzal z analógie medzi Antisthenovým a Xenofontovým chápaním Sókratovej filozofie, ktorú identifikoval už Karl Joël, ako aj z prác Brancacciho, Giannantonioho a Vlastosa. Porovnával Aristotelovu a Sókratovu dialektiku, pričom argumentoval, že Aristotelova dospieva k pravdepodobným záverom tam, kde sa Sókratés priznáva k nevedeniu a nenárokujú si aj schopnosť obrátiť pravdivé tvrdenia. Podčiarkol fakt, že podľa Aristotela dialektika nemá veľa spoločného s poznáním, lebo poznanie si vyžaduje formu sylogizmu s nutne pravdivými premisami a dialektické sylogizmy také premisy nemajú. Vzhľadom na to, že sa Sókratova dialektika z ranných Platónových dialógov podstatne líši od dialektiky, ktorú Sókratovi pripisuje Aristotelés, aj keď mu pri tomto probléme nič nebránilo čerpať z Platónových prác (možno aj nepísaných prednášok a aj iných *Sokratikoi logoi*), Gili prišiel s hypotézou, podľa ktorej buď Aristotelés svojmu platónskemu zdroju nerozumel, alebo zámerne uprednostnil popri Platónovi nejaké iné zdroje, čo predpokladá, že pre neho musel jestvovať aj nejaký iný obraz Sókratovej dialektiky. Priklonil sa k

názoru Karla Joëla, ktorý považoval Antisthena za priamy zdroj Xenofontovho obrazu Sókrata, a odvolal sa aj na Brancacciho dôkaz, že podľa Epiktéta (VA 160, Giannantoni) bolo „*espisképsis tón onómaton*“ praktizované ako Sókratom, tak aj Antisthenom, čo je možné dokázať komparáciou Antisthenových diel a Xenofontových *Spomienok*. Tak pre Antisthena, ako aj pre Sókrata, mohlo byť podľa Giliho prvým krokom filozofickej analýzy „*espisképsis tón onómaton*“, o čom sa zmieňuje aj Xenofón (*Mem.*, IV, 6, 1), keď píše, že Sókratés začínal svoje skúmanie práve analýzou mien, aby objavil, k čomu ktoré meno referuje („*ti sémainei hekaston*“). Gili vyjadril na záver príspevku domnienku, že Aristotelés skutočne uprednostnil iný zdroj a k Antisthenovmu chápaniu dialektiky ho približuje to, že Sókratovu dialektiku tiež definuje v termínoch lingvistickej analýzy výrazov a diskurzov za účelom hodnotenia problémov v oblasti etiky.

V sekcii C bezprostredne po Gilim vystúpila Silvia Fazzo s príspevkom *Sókratés u Aristotela, Metafyzika Alfa a Mí*, ktorá sa veľmi podrobne zaoberala problematikou výskytu výrazu „Sókratés“ v Aristotelových spisoch a hlavne otázkou, prečo si Aristotelés volí ako ukázkový príklad práve Sókrata. Prezentovala hypotézu, podľa ktorej je pre Aristotela Sókratés tým, kto vytýčil etickú sféru filozofie a poukázal na jazykový problém definícií a podstat. Spomínané dve knihy *Metafyziky* predstavujú z tohto hľadiska chronologický prameň konceptuálneho a historického dizajnu Aristotelových filozofických počiatkov. Podobne lingvisticky ladený bol aj tretí príspevok v tejto podsekcii *Kyrénski o jazyku a význame* od Uga Zilioli. Na základe evidencie zo Sexta Empeirica sa zaoberal lingvistickou problematikou kyrénskych filozofov, konkrétne otázkou, čo to znamená, keď sú všeobecné podstatné mená priradené veciam alebo keď

Ľudia spoločne nazývajú niečo prejavujúce rovnakú vlastnosť rovnakým výrazom. Zilioli sa domnieval, že to, čo má Sextus na mysli, je, že všeobecné podstatné mená sa dávajú tým druhotným kvalitám, ktoré zakúšame, keď sme s nimi nejakým spôsobom v styku. Vzniká tak problém, ako je možné mať súkromný vnem napr. čohosi bieleho a súčasne spoločné porozumenie výrazu „biele“, pri ktorého riešení sa podľa Zilioliho kyrénski rozchádzajú s Aristotelovou teóriou referencie tak, ako ju formuluje v úvodnej pasáži svojho spisu *O význame*. Kyrénski totiž pripúšťajú spoločné mená pri absencii spoločných zdieľaných objektov v prítomnosti absolútne súkromných vnemov. O Aristotelovom „phainomenon“ sa podľa Sexta totiž nedá povedať, že je dostupný každému, ale sa javí byť naopak absolútne nespoľočný. Zilioli sa vyjadril, že ak by kyrénski pripúšťali jestvovanie spoločných objektov, dala by sa ich pozícia prirovnať k akémusi antickému realizmu, zdá sa však, že práve toto vylučujú a zostáva tak otáznе, ako mohli vysvetliť, že slová môžu mať zdieľané významy tak, aby im používatelia jazyka mohli rozumieť, a domnieval sa, že mohli svoju teóriu významu, ktorá by koniec koncov mohla byť behavioristickou, odvodiť od Gorgia.

Aj keď nás primárne zaujímala časť konferencie venovaná problémom jazyka a paralelne bolo prednesených vždy viac príspevkov, než by sme boli schopní sledovať, z iných sekcií nás zaujal najmä príspevok Joan-Antoine Mallet *Pojem théia moira u Aischína* zo skupiny B, v ktorej bol chairmanom Aleš Havlíček z Prahy. Zaoberala sa vzťahom Sókrata k „théia moira“ z aspektov obohatenia bežnej ľudskej povahy a povýšenia jednotlivca nad iných. Ako čosi podobné by sa zrejme podľa nej dala identifikovať „sokratovská misia“, ako dialektická úloha skúmania a pýtania sa. Údel „théia moira“ prirovnala k delfskému orákulu či snu, v ktorom sa však Sókratés nebojí smrti a jeho konanie neovládajú vášne, ale rozum

a dokáže sa riadiť sebapoznáním, získavajúc isté vedenie o usporiadaní sveta v tom najširšom význame. Nepriame spojenie Sókrata a „théia moira“ je podľa nej možné u Platóna identifikovať najmä v dialógoch *Ión* a *Sympósium* a v jeho podaní by v prípade „théia moira“ mohlo ísť o istú kompenzáciu nedostatku „techné“, čo je možné dosvedčiť aj na základe Aischínových zlomkov, v ktorých sa Sókratés o sebe vyjadruje, že mu síce chýba „techné“, ale pokúsi sa Alkibiadovi pomôcť práve prostredníctvom „théia moira“. Pokúsiť sa pracovať pri porovnávaní s Aischínovými zlomkami je podľa Mallet vhodné aj preto, že Platón neposkytuje autentické svedectvo o Sókratovej koncepcii „théia moira“. Touto témou sa bezprostredne po Mallet zaoberal aj Gheorghe Pascalau v príspevku *Med a mlieko z vyschnutých studní: dionýzovská metafora u Platóna a Aischína zo Sfettu*. Analýzou dionýzovskej metafory a porovnaním už spomínaného Aischínovho dialógu *Alkibiadés* a rovnomeného Platónovho dialógu sa mu podarilo prezentovať, ako sa Sókratés snaží pomôcť mladému Alkibiadovi, ktorého najlepšou vlastnosťou bolo, že sa Sókratovi zveril. Pascalau porovnaním ukázal, že „théia moira“, ktorou sa Sókratés pokúsil kompenzovať absenciu primeraného „techné“, nepramení z Alkibiada, ale bola na neho Sókratom prenesená z božského prameňa, čím Sókratés u Alkibiada obnovil vzťah medzi božským a ľudským.

V tretej skupine A nás zaujal príspevok Oľgy Chernyakhovskej *Theodoté a sokratovská rozkoš*. Analyzovala tretiu knihu *Spomienok* so zameraním na vzťah krásy a rozumu. Tiež sa zaoberala funkciou ironickej metafory, ktorá sa v týchto textoch objavuje, keď Xenofontov Sókratés ironicky používa Theodotin vlastný jazyk hetér a dialektickú výmenu úloh pýtajúceho sa a odpovedajúceho, aby eliminoval v zápase medzi krásou a rečou (*lógos*) jej vlastné výhody a súčasne tak tými istými slovami

komunikoval ironickú správu, uštedrujúc lekcii svojim prizeraúcim sa žiakom. Po obede sa opäť konalo spoločné plenárne stretnutie – prezentácia recenzie knihy *Apologizing for Socrates* od Gabriela Danziga, *The Cambridge Companion to Socrates*, editovanej Morrisonom (recenzoval Livio Rossetti) a *Xenophon and Xenophon's Mirror of Princes* od Vivienne Gray (recenzoval rovnako Livio Rossetti). Následne pokračovali plenárne prednášky. Christopher Moore predstavil v rovnomennom príspevku Chairefonta ako sokratika a pokúsil sa vysvetliť, prečo by sa Sókratés mohol stýkať s tak na prvý pohľad neužitočným druhom, pričom najpríznačnejšou črtou Chairefonta, ktorú možno nájsť v sokratovskej literatúre, je zrejme to, že sa opýtal v Delfách na Sókratovo orákulum (*Obrana*, X, 14), aj keď podľa Moorea je možné nájsť zmienky o ňom aj v Aristofanových *Oblakoch*, *Vtákoch* a *Osách*. Pokiaľ ide o Platónove dialógy, najvýznamnejšia je zrejme jeho nepriama úloha v *Gorgiovi*. Ďalej sa Agnesse Gaile-Irbe zaoberala Xenofonovým *Hiérónom* a prezentovala hypotézu, že jeho náprotivkom by mal byť tyran z Platónovej *Ústavy*. Platón bol tiež témou ďalšieho prednášajúceho, Franca Trabattoniho, ktorý interpretoval vzťah Platóna a platonizmu k stoikom.

25. 2. 2012 sa v posledný deň konferencia preniesla na hrad Castello del Buonconsiglio. Začiatok dňa patrila plenárnej prednáške Olgy Alievy, ktorá sa zaoberala *Protreptikou v sokratike: hľadaním žánru*. Položila otázku, či môže byť Aischínov Alkibiadés považovaný za súčasť protreptického korpusu a či môže slúžiť ako model pre jeho zvyšok. Pri komparácii vychádzala hlavne z Hartlicha, Gaisera a Slingsa. V tejto súvislosti sa tiež dotkla otázky, ako sa vôbec mohla objaviť protreptika v sokratike. Gaiser na tomto poli podľa Alievy presadil metódu komparatívnej analýzy, keď identifikoval dva základné protreptické texty

práve v diele Xenofonta (*Mem.* III, 8–9, IV, 6), pre ktoré sú charakteristické spoločné motívy, ba dokonca aj elenktická konverzácia, a porovnal ich s Aischínovým a Platónovým Alkibiadom. O funkčnú definíciu protreptiky sa podľa Alievy postaral Slings, keď ako „protreptický“ definoval text, ktorého cieľom je zmeniť správanie čitateľov alebo postáv v príslušnom texte, najčastejšie vo sfére etiky, a v užšom význame filozofická protreptika označuje text nabádajúci k štúdiu filozofie. Alieva predpokladala, že pokiaľ v Platónovom *Prvom Alkibiadovi* je možné identifikovať elenchos, u Aischína to možné nie je a u Xenofonta nemá takú schému ako u Platóna. Podľa nej je však možné namietat, že elenchos nemusí byť jedinou protreptickou formou, pretože je to iba Platónov jediný dialóg *Euthydémus*, kde sa objavuje silný kontrast medzi elenchom a sofistickým vyvracaním. Luigi Segoloni sa potom zaoberal vymedzením vážne-komického žánru sokratovských dialógov a Fulvia de Luise porovnávala Platónov a Xenofontov koncept zbožnosti u Sókrata.

Na záver moderoval za okrúhlym stolom ukončenie konferencie Giovanni Casertano. Vyjadril spokojnosť s výstupmi a poďakovanie organizátorom. Potešujúcou správou pre našu filozofickú verejnosť môže byť, že medzi všetkých účastníkov konferencie bol distribuovaný informačný materiál v anglickom jazyku o slovenských sokratovských projektoch pod vedením Vladislava Suváka, zostavený Líviou Flachbartovou, obsahujúci prehľad zborníkov, monografií a monotematických čísel časopisu *Filozofia*, ktoré vznikli ako výstupy troch grantových projektov: VEGA 1/2499/05 – *Sokratovská tradícia myslenia od antiky po súčasnosť*, VEGA 1/0379/08 – *Sebapoznanie a starosť o seba v sokratovskej tradícii myslenia* a VEGA 1/0448/11 – *Miesto kynizmu v sokratike*.